Journal of Clinical Excellence

Review

Point of view of Islam and traditional medicine and modern about Honey

Masoud Shayesteh azar[1], Mohammad Yosofpoor[*2], Shadi Shayesteh azar[3], Samira Aghajani[4]

1. Associate professor of orthopedic surgery, Orthopedic Research center, Mazandaran university of medical science, Sari, Iran.
2. Assistant Professor, Traditional Medicine, Department of Medical School, Mazandaran university of medical science, Mazandaran, Iran.
3. Medical Student, Ramsar International University, Mazandaran, Iran.
4. B.Sc of Health Information Technology School of Medicine, Mazandaran university of medical science, Mazandaran, Sari, Iran.
*. Corresponding Author: E-mail: m.Yousofpoor@yahoo.com

(Received 19 May 2015; Accepted 25 Julay 2015)

Abstract

Honey is one of the greatest blessings of God, being made by honey bees. In Quran, god refers to honey as a healing for people and say "swely، in this، there is a sing for people who give thought. The holy prophet (PBUH) said: "No lemedy is as curative as honey is". In recent years It has been shown that honey the impact of the prohibition on the growth of bacterial species sixty, including aerobic, anaerobic, gram-passive and gram-negative. As well as The effects of the anti-fungal honey on a number of yeasts and species of Aspergillus and pnsylyom has also been reported. In the ancient text state that pall yellow Honey from the Atticoa is the best Honey. And when Arasto about Honey argues the point out Honey yellow as effective in the treatment of the eye ulcers and wounds skin. Today Honey strawberry tree Honey from Sardinia one of the best known Honey which has the best treatment.

Keywords: Honey, Traditional Medicine, Modern Medicine, Honey in Islam.

J Clin Exc 2015; 4(1): 44-56 (Persian).

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

دیدگاه اسلام و طب سنتی و مدرن درباره عسل

مسعود شایسته آذر[۱]، محمد یوسف پور[۲*]، شادی شایسته آذر[۳]، سمیرا آقاجانی[۴]

چکیده

عسل یکی از نعمت‌های بزرگ الهی است که از فرآورده‌های زنبور عسل به دست می‌آید. خداوند متعال، عسل را شفا برای مردم می‌داند و این امر را نشانه‌ی روشنی برای اندیشمندان می‌شمارد: «فیه شِفاء لِلناسِ إنَّ فِی ذلک لآیهٔ لِقومٍ یتفکّرون». در حدیثی پیامبر(ص) فرمودند: «هیچ مریضی، به مانند نوشیدن عسل شفا پیدا نمی‌کند». در سال‌های اخیر نشان داده شده که عسل تأثیر ممانعت کننده‌ای بر رشد شصت گونه باکتریایی اعم از هوازی، بی‌هوازی،گرم مثبت و گرم منفی داشته است. همچنین اثرات ضد قارچی عسل بر روی تعدادی از مخمرها و گونه‌هایی از آسپرژیلوس و پنسیلیوم نیز گزارش شده است. در متون قدیم بیان شده که عسل زرد کمرنگ (Pall Yellow Honey) از ناحیه Attioca بهترین عسل است و ارسطو وقتی‌که درباره عسل بحث می‌کند به عسل زرد رنگ به عنوان یک ماده مؤثر در درمان زخم‌های چشم و زخم‌های پوستی اشاره می‌کند. امروزه عسل Straw Berry-Tree Honey از منطقه Sardinia یکی از بهترین عسل‌های شناخته شده است که دارای بهترین خصوصیات درمانی است.

واژه‌های کلیدی: عسل، طب سنتی، طب مدرن، عسل در اسلام، خواص درمانی.

مقدمه

عسل به فارسی انگبین و به یونانی مالی و به هندی مده یا شهد نامیده می‌شود. عسل یک ماده شیرین طبیعی است که به‌وسیله زنبورهای عسل از شهد گل‌ها(عسل شهد) ترشحات بخش‌های زنده گیاهان و یا مواد دفعی حشرات که ناشی از مکیدن بخش‌های زنده گیاهان می‌باشد تولید می‌شود(۱). ترکیب عسل نسبتاً متفاوت است و در درجه اول بستگی به منبع گل دارد. با این حال برخی از عوامل خارجی مانند عوامل فصلی و زیست‌محیطی و نحوه فرآوری عسل نیز دخیل هستند(۲). عسل یک محلول فوق اشباع قندی است که فروکتوز و گلوکز مواد تشکیل‌دهنده آن می‌باشند. عسل همچنین حاوی مواد معدنی، پروتئین‌ها، اسیدهای‌آمینه آزاد، آنزیم‌ها و ویتامین‌ها می‌باشد. لازم به ذکر است که ترکیب عسل تا حد زیادی بستگی به منشأ گیاهی آن دارد که به‌ندرت در مطالعات تغذیه‌ای و فیزیولوژیکی در نظر گرفته می‌شود(۳).

کیفیت و خصوصیات بیوشیمیایی عسل مرتبط با رسیدن عسل، روش تولید، شرایط آب و هوایی، شرایط فرآوری و نگهداری و منبع شهد عسل می‌باشد.

۱. گروه ارتوپدی، مرکز تحقیقات ارتوپدی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.
۲. گروه طب سنتی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.
۳. دانشجوی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران پردیس رامسر، ایران.
۴. کارشناسی فناوری اطلاعات سلامت، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.
*. نویسنده مسئول: مازندران، ساری، مجتمع پیامبر اعظم، دانشکده پزشکی، گروه طب سنتی.
Email: m.Yousofpoor@yahoo.com
تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۲۹ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۹۴/۴/۲۶ تاریخ پذیرش: ۹۴/۵/۳

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

عواملی از جمله تغذیه‌ی بیش از حد با ساکارز و مشتقات آن، برداشت پیش از رسیدن، شرایط نگهداری غیربهداشتی و استفاده‌ی بیش از حد از داروهای دامپزشکی تأثیر منفی بر روی کیفیت و ترکیب عسل می‌گذارند(۴).

انواع عسل

عسل تغذیه‌ای: عبارت از ماده شیرینی است که زنبورعسل تنها از شهد گل‌ها و گیاهان جمع‌آوری کرده و پس از تغییرات لازم، در سلول‌های مومی کندوهایشان ذخیره کرده باشد و معمولاً ساکارز(قند معمولی) آن زیر ۵ درصد می‌باشد(۵). جهت شناسایی و افتراق عسل طبیعی تغذیه‌ای از عسل تقلبی ضروری است عسل تقلبی را معرفی نماییم. عسل تقلبی مایعی است شیرین شبیه عسل که از ترکیب گلوکز تجاری، شکر، اسیدسیتریک، اسانس و غیره تشکیل‌شده، که پس از پخته شدن به دست می‌آید و زنبورعسل هیچ دخالتی در تهیه آن ندارد(۵).

عسل حرارتی: آنزیم‌ها مواد پیچیده‌ای از پروتئین‌ها هستند که توسط زنبورعسل به شهد اضافه می‌شود و نقش حیاتی در ایجاد خواص دارویی و غذایی و نیز طعم و عطر عسل دارد که مهم‌ترین آن‌ها آنزیم دیاستاز است(۵).

عسل تک‌گل: به عسلی می‌گویند که زنبورعسل، شهد را از روی یک نوع گل خاصی جمع‌آوری کرده باشد، مثل؛ عسل گون، اقاقیا، آویش، کُنار، مریم‌گلی، مرکبات و غیره که بیشتر کاربرد دارویی دارد و معمولاً قیمت بالاتری دارد(۵).

عسل چهل گیاه: به عسلی می‌گویند که زنبورعسل، شهد را از روی گل‌های گوناگونی جمع‌آوری کرده باشد، یا چند عسل تک‌گل را طبق یک فرمول خاصی(که از لحاظ رنگ، عطر، طعم و خاصیت، مطابق اکثر ذائقه‌ها باشد)، مخلوط کرده باشند که اغلب کاربرد تغذیه‌ای دارد(۵).

عسل بهاره: به عسلی می‌گویند که در فصل بهار به‌دست‌آمده باشد مثل عسل مرکبات، اقاقیا، درختان میوه، مانند زردآلو، گلابی، بادام، آلو و ... (۵).

عسل پاییزه: به عسلی می‌گویند که از اوایل تابستان تا اواسط پاییز تهیه‌شده باشد که اغلب از شهد گیاهان صحرایی است(۵). کیفیت عسل بهاری از همه بهتر و بعد از آن عسل تابستانی است. عسل زمستانی کم کیفیت‌تر از همه آن‌هاست(۶). جوانان و اشخاصی که مزاج گرم دارند باید در خوردن عسل به‌ویژه در فصول گرم سال احتیاط نمایند. همچنین عسل برای صاحبان معده گرم مضر است و ممکن است با خوردن عسل دچار سوزش سر دل، سردرد، حالت تهوع، استفراغ و تشنگی مفرط شوند. در مقابل عسل موافق کهن‌سالان و سردمزاجان است و مصرفش در فصل و سرزمین‌های سرد مفید است(۷). بهترین نوع عسل، آن عسلی است که به رنگ مایل به سرخ، صاف و شفاف، خوشبو، خوش‌طعم که در مزه‌اش کمی تیزی احساس شود. غلیظ و قوام دار است اما غلظتش نه‌چندان زیاد نزدیک به جامد و نه مایع آبکی است و اگر آن را با انگشت بردارند تار می‌بندد و بدون قطع شدن کشیده می‌شود و جرمش یکنواخت است و مطلقاً در آن موم وجود ندارد. این نوع عسل برای درمان نیز مطلوب‌تر است(۶). عسل برحسب اینکه متعلق به کدام گل باشد، به دلیل ترکیبات درونی آن گل متفاوت است و به‌طور کلی به سه دسته تقسیم می‌گردد:

عسل مخلوط: اغلب عسل‌های تجاری از این دسته‌اند که برای داشتن کیفیت باثبات، انواع مختلف عسل‌های حاصل از گل‌های مختلف را باهم مخلوط می‌کنند تا به رنگ، طعم، دانسیته و سایر خصوصیات مطلوب و یکنواخت برسند.

عسل جنگلی: این نوع عسل از چند نوع گیاه وحشی که هرساله در مناطق خاصی می‌رویند به دست می‌آید و به دلایل آب و هوایی، مزه و طعم آن ممکن است از سالی به سال دیگر متفاوت باشد. از این دسته می‌توان

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

عسل تیره‌رنگ جنگلی را در آلمان نام برد که طرفداران خاص خود را دارد. عسل‌های تولیدشده از جنگل و کوه‌های اروپایی مرکزی بیشتر از درختان کاج (Pinusspp) و عسل‌های حاصل از Manuka در نیوزلند از گیاه Leptespermum Scoparium دارای خاصیت بسیار قوی ضد میکروبی است.

عسل تک‌گل: این نوع عسل حاصل زنبورهایی است که در منطقه مشخصی نگهداری شده‌اند و تغذیه‌شان از گرده‌های یک نوع گل است و اغلب دارای طعم و رنگ مخصوص به خود می‌باشند، به‌عنوان مثال در آفریقای شمالی(مصر) زنبورها در مناطق خاصی اطراف باغات مرکبات زندگی می‌کنند و تنها از شکوفه‌های مرکبات عسل می‌سازند(۶). معمولاً عسل براساس نام منطقه استقرار کندوها نام‌گذاری می‌شود مانند عسل سبلان و یا عسل خوانسار و یا عسل کردستان و غیره و برای هرکدام از این‌ها تقسیم‌بندی دیگری نیز عنوان می‌کنند به نام عسل بهاره و یا عسل پائیزه.

نظر اسلام در مورد عسل

در دیدگاه دین مبین اسلام، اعمال زنبورعسل جنبه خرافی ندارد و با سلب قدرت ظاهری از آن و انتساب هرچه هست به قدرت لایزال الهی، در قالب وحی و الهام، توجیهات لازم صورت می‌گیرد. یکی از موارد کامل بودن دین اسلام نسبت به سایر ادیان الهی توجه به‌تمامی امور و نیازهای انسان‌ها اعم از نیازهای جسمانی و مادی تا نیازهای روحانی و معنوی است. پرداختن به سلامت جسم و حفظ آن‌یکی از لزومان تلقی شده و ظلم به نفس یک گناه کبیره محسوب می‌شود. از جمله تذکرات مهم اسلام در قرآن، احادیث و همچنین احکام دین مبین اسلام، توجه و توصیه به تغذیه سالم و آداب غذا خوردن است(۹). در تفسیر آیه ۶۸ سوره «نحل» وَ أَوْحی رَبُّکَ إِلَی النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذی مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً وَ مِنَ الشَّجَرِ وَ مِمَّا یَعْرِشُونَ، چنین آمده که پروردگارت به زنبورعسل وحی فرستاد؛ در اینجا لحن قرآن به طرز شگفت‌انگیزی تغییر می‌یابد، در عین ادامه دادن بحث‌ها در زمینهٔ نعمت‌های مختلف الهی و بیان اسرار آفرینش در این سوره، سخن از زنبورعسل و سپس خود عسل به میان می‌آورد، اما شکل یک مأموریت الهی نخستین مأموریت زنبوران در این آیه مأموریت خانه‌سازی ذکر شده است و این شاید به خاطر آن است که مسئله مسکن مناسب نخستین شرط زندگی است و به دنبال آن فعالیت‌های دیگر امکان‌پذیر است.

در آیه ۶۹ سوره «نحل»،ثُمَّ کُلی مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ فَاسْلُکی سُبُلَ رَبِّکِ ذُلُلاً یَخْرُجُ مِنْ بُطُونِها شَرابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوانُهُ فیهِ شِفاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیَةً لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ، دومین مأموریت زنبورعسل شروع می‌شود، چنان‌که قرآن می‌فرماید: «ما به او الهام کردیم که سپس از تمام ثمرات تناول کن و راه‌هایی که پروردگارت برای تو تعیین کرده، به‌راحتی بپیما.» سرانجام، آخرین مرحله مأموریت آن‌ها را به‌صورت یک نتیجه این‌چنین بیان می‌کند: «از درون زنبوران عسل، نوشیدنی مخصوص خارج می‌شود که رنگ‌های مختلفی دارد»(۱۰). که این نشان‌دهنده اهمیت عسل بوده که خداوند در قرآن اشاره نموده است به‌واقع به علت اهمیت زندگی و تولید زنبورعسل از ضروریت تأکید به تفکر در انسان است. تفکر در لانه‌سازی، جمع‌آوری شهد، زندگی اجتماعی، تولید عسل و... توسط زنبور خود بر سلامت روح و روان تأثیر بسزایی دارد ضمن اینکه خواص عسل نیز بر تضمین سلامت بشر نقش بسزایی ایفا می‌کند. که این خود بر جامعیت عسل در قرآن اشاره می‌کند. نه‌تنها در قرآن بلکه در کتب، احادیث متعددی دیگری نیز به خواص درمانی عسل اشاره شده است علامه طباطبایی می‌گوید «زندگی زنبورعسل همراه با دقت‌های عجیب و اسرارآمیز است که جز با تفکّر عمیق و اندیشه دقیق آشکار نمی‌شود. لذا خداوند متعال فرموده است در آن نشانه‌ای است برای آنان که می‌اندیشند(۱۱).

امام رضا علیه‌السلام عسل را راه درمان و پیشگیری از سرماخوردگی معرفی کرده‌اند. آن حضرت می‌فرماید:

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

هر که می‌خواهد در همه‌ی زمستان از سرماخوردگی دور بماند، هرروز، سه لقمه شهد(عسل) بخورد(۱۲). تدبر در این آیات و آیه نحل نکات ارزشمندی را به ما یادآور می‌شود ازجمله اینکه قرآن و عسل هردو از مظاهر رحمت الهی‌اند اما قرآن مظهر رحمت رحیمیهٔ حق متعال است و عسل مظهر رحمت رحمانیه، لذا شفا و رحمت قرآن مختص مؤمنین شده است ولی شفای عسل بدون قید آمده و رحمت برای عموم مردم قرار گرفته است و دیگر اینکه در عسل شفای جسم انسان است و در قرآن شفای روح و دل لذا در روایات ما هم به این نکته اشاره شده است. برای مثال نبی مکرم اسلام (صلی‌الله علیه و اله و سلم) در مورد قرآن و عسل می‌فرمایند: قرآن و عسل هر دو وسیله شفابخش هستند، عسل فیه شفاءٌ للناس(شفای مردمان در آن است) و قرآن شفاءٌ لما فی الصدور(شفاست برای آنچه درون سینه‌ها است) است. امام صادق(علیه‌السلام) نیز فرمود: «از این دو چیز شفادهنده استفاده کنید: عسل و قرآن.»(۱۳،۱۴).

جایگاه عسل در طب سنتی

عسل از گذشته‌های خیلی دور به‌عنوان یک ماده داروئی مؤثر مورد توجه قرار گرفته و به‌صورت سنتی در درمان بیماری‌های مختلف بکار رفته است(۱۵). مصریان باستان، آشوری‌ها، چینی‌ها، یونانی‌ها و رومی‌ها آن را برای التیام زخم‌ها و بیماری‌های شکم به کار می‌برند(۱۵). بیش از هزار سال قبل ابن‌سینا مصرف عسل را برای درمان بیماری سل توصیه کرده و اثر ضدمیکوباکتریال آن در تحقیقات اخیر نیز نشان داده‌شده است و نیز ابن‌سینا از عسل برای ترمیم زخم‌های سوختگی استفاده می‌کرده است(۱۶). عسل از حدود ۲۰۰۰ سال پیش از آن‌که باکتری کشف شود، برای درمان زخم‌های عفونی مورد استفاده قرار می‌گرفته است. در سال ۵۰ قبل از میلاد دیوسکوریدس[1] از عسل به‌عنوان دارویی مؤثر در درمان زخم‌های ریشه‌دار و زخم‌هایی که منجر به ایجاد حفره می‌شده نام برده است(۱۷). زهر درمانی (BVT[2]) عبارت از استفاده از زهر زنبورعسل زنده برای اهداف درمانی است. BVT نوعی طب سنتی با روش‌های درمانی متنوع است که اعتقاد زیادی برای مؤثر بودن آن در درمان بسیاری از بیماری‌ها از جمله ورم مفاصل، Bursitis، Shingles، MS، نقرس و عفونت‌ها وجود دارد(۱۸).

در متون قدیم(Dioscorides C.50 AD) بیان‌شده که عسل زردکمرنگ[3] از ناحیه Attioca بهترین عسل است و ارسطو وقتی‌که درباره عسل بحث می‌کند به عسل زردرنگ به‌عنوان یک ماده مؤثر در درمان زخم‌های چشم و زخم‌های پوستی اشاره می‌کند(۱۹).

جایگاه عسل در طب مدرن

امروزه به دلیل گسترش صنعت و فنّاوری و متعاقب آن افزایش بروز حوادث، تصادفات، ایجاد جراحت و زخم‌های گوناگون خصوصاً انواع جدیدی از سوختگی‌های شیمیایی، صنعتی و ظهور انواع مختلف میکروب‌های مقاوم در برابر آنتی‌بیوتیک‌های رایج و با توجه به عوارض جانبی برخی از آنتی‌بیوتیک‌های سنتتیک و لزوم جایگزینی آن‌ها با ترکیبات سالم‌تر و طبیعی‌تر، نیاز به یافتن داروهای مؤثر و قوی در زمینه‌های مختلف پزشکی به‌ویژه در ترمیم زخم‌ها و افزایش سرعت التیام زخم و مهار باکتری‌های عفونت‌زا و مقاوم نوظهور به‌شدت از طرف متخصصان علوم پزشکی احساس شده است(۲۰). در سال‌های اخیر نشان داده شده که عسل تأثیر ممانعت کننده‌ای بر رشد شصت گونه باکتریایی اعم از هوازی، بی‌هوازی، گرم مثبت و گرم منفی داشته است. همچنین اثرات ضد قارچی عسل بر روی تعدادی از مخمرها و گونه‌هایی از آسپرژیلوس و

[1]. Dioscorides
[2]. Bee Venum Therapy
[3]. Pall Yellow Honey

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

پنسیلیوم نیز گزارش شده است(۲۱). عسل یک پوشش نم‌داری بر روی زخم فراهم می‌کند که به ترمیم زخم کمک می‌کند. همچنین ویسکوزیته بالای آن یک سد حفاظتی بر روی زخم ایجاد نموده و از ایجاد عفونت جلوگیری می‌نماید(۲۲). در دنیای امروز زنبورعسل نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در تولید محصولات کشاورزی و احیاء محیط‌زیست دارد. این حشره‌ی مفید افزون بر گرده‌افشانی گیاهان که درواقع بیشترین استفاده را نیز از همین راه به انسان می‌رساند، به سبب تولید محصولاتی مانند عسل، موم، ژله رویال، بره موم و غیره در صنعت زنبورداری و کاربرد آن در بسیاری از صنایع دیگر همچون صنایع داروسازی، نساجی، کاغذسازی، شمع‌سازی، واکس‌سازی و دیگر موارد نقش ارزنده‌ای را ایفا می‌کند(۲۳). زنبورعسل افزون بر دخالت بر گرده‌افشانی و افزایش تولید محصولات کشاورزی، در تولید محصولات دامی و تثبیت ازت در خاک نیز به‌طور غیرمستقیم نقش ارزنده‌ای دارد(۲۴). امروزه عسل Straw Berry-Tree Honey از منطقه Sardinia یکی از بهترین عسل‌های شناخته‌شده است که دارای بهترین خصوصیات درمانی است. درIndia Lotus Honey گفته شده است که عسل یک اکسیر برای بیماری‌های چشم است. عسل Jirxdin یمن که در بازارهای دبی به فروش می‌رسد دارای بهترین اثرات درمانی است(۱۹). کشورهای چین، آرژانتین و مکزیک بزرگترین تولیدکنندگان عسل در جهان هستند و بیش از یک‌چهارم عسل تولیدی جهان در کشور چین تولید می‌شود. سهم تولید عسل ایران نسبت به کل جهان ۲/۲ درصد بوده و ایران رتبه یازدهم جهان را در تولید عسل دارد(۲۵).

خواص درمانی عسل

عسل برای کودک هم یک ماده غذایی است و هم دارویی ارزشمند، به‌ویژه کودکانی که از نارسایی گوارشی و نارسایی در جذب مواد غذایی یا سوءتغذیه و کم‌خونی رنج می‌برند. عسل نیاز کودک را به ویتامین B1 را برطرف می‌سازد و به سوخت‌وساز کلسیم و منیزم در بدن کمک می‌رساند ادرار غیرارادی اطفال را درمان می‌کند. برای درمان برفک دهان اطفال، یک قاشق چای‌خوری عسل یا عسل مخلوط با آب‌لیمو به کودک داده می‌شود(۲۶). عسل ماده‌ای به نام گلوناس دارد که زخم‌ها را به‌سرعت التیام می‌بخشد و در درمان زخم‌های چرکی از قبیل دمل‌ها و جوش‌های خوش‌خیم نیز سودمند است، زیرا رشد میکروب را متوقف می‌سازد و پوست و اعصاب را تغذیه می‌کند. عسل در زخم‌های عمیق ناشی از گلوله، هرچند همراه با شکستگی باشد، بهبودی را تسریع می‌بخشد(۲۶). عسل به سبب برخورداری از آنزیم‌های گوارشی مانند آمیلاز ولیپاز و... به هضم غذا کمک می‌کند. از ترش کردن معده می‌کاهد. برای زخم و التهاب معده مفید است و در درمان عفونت‌های روده‌ای، درمان یبوست و اکثر بیماری‌های کبدی و کیسه صفرا مؤثر است(۲۶). سیاه‌سرفه، التهاب حنجره و گلو و بیماری سل ازجمله بیماری‌هایی هستند که عسل در بهبودی آن‌ها نقش دارد. مصرف عسل در رفع التهاب ریه و برطرف کردن سرفه سودمند است، به همین دلیل برخی شرکت‌های دارویی عسل را به ترکیبات دارویی ضد سرفه اضافه کرده‌اند که شربت Melrosam ازجمله آن‌هاست. عسل در آسم و ذات‌الریه نیز به‌صورت شربت همراه کلر در کلسیم و محلول دیمدرول مصرف می‌شود(۲۶). تجارب و آزمایش‌های متعددی تأثیر عسل را در درمان این بیماری‌ها ثابت کرده است. التهاب پلک‌ها، انواع التهابات قرنیه از قبیل التهاب سلی چشم، سیفلیس و تراخم، آلودگی و زخم قرنیه، انواع سوزش‌های چشم درمان بیماری‌های ناشی از ویتامین A و B و درمان شب‌کوری، سوختگی‌های مخصوص چشم، آماس چشم. در کنگره چشم‌پزشکی سنگاپور یکی از دانشمندان مصری عسل را موفق‌تر از داروهای شیمیایی دانست(۲۶). عسل در درمان بیماری‌های خاص زنان و

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

زایمان هم کاربرد دارد مانند: درمان استفراغ‌های دوران بارداری، التهاب مهبل و مثانه و خارش فرج، التیام سریع زخم‌ها پس از جراحی زنان درمان بی‌اشتهایی و یبوست، مسمومیت دوران بارداری، درمان زخم‌های رحم و قطع خونریزی، بند آمدن قاعدگی و غیره(۲۶). متخصصان تغذیه معتقدند که عسل در تقویت و تأمین سطح انرژی بدن نقش قابل‌ملاحظه ای دارد. آن‌ها می‌گویند مصرف یک قاشق عسل طبیعی قبل خواب عملکرد مغز را تقویت می‌کند. همچنین عسل برای تقویت سیستم ایمنی مؤثر بوده و به دلیل خاصیت آنتی باکتریال به بازسازی و ترمیم بافت بدن کمک می‌کند و تأثیر به سزایی در ترمیم زخم‌ها دارد. دردهای شکم و سرفه را کاهش می‌دهد، گزیدگی مار، دردهای دستگاه تنفس و هر درد مفصلی را تسکین می‌دهد. خستگی عمومی و احساس سرما را رفع و مقاومت بدن را افزایش می‌دهد. گفتنی است، عسل به‌عنوان دارو هیچ اثر سوء، عارضه یا بیماری را به دنبال ندارد؛ مگر آن‌که فقط حساسیت‌های محدودی را به وجود بیاورد، بنابراین در حالت آلرژی ، امراض عفونی، سل، امراض روانی، بیماری‌های کبد و معده، امراض غدد فوق کلیه، نارسایی قلب و عروق، ناراحتی‌های عصبی ، امراض خونی و ضعف شدید، باید از تجویز زهر زنبورعسل خودداری کرد(۲۷).

روش بررسی

این مقاله مروری با جست‌وجو در کتاب‌ها و بانک‌های معتبر علمی چون web of Science، Pubmed، SID، Google scholar، Scopus، با استفاده از کلیدواژه‌های عسل، طب سنتی و عسل، طب مدرن و عسل، عسل در قرآن و احادیث، از بین مقالات منتشرشده در این زمینه استخراج گردید. از بین بیش از ۷۲ مقاله یافت شده تقریباً از ۴۴ مورد آن‌که دارای اطلاعات مورد اطمینان و کاملاً مرتبط با موضوع بودند برای اجرای این مقاله مروری مورد بررسی قرار گرفتند.

بحث

در سال ۱۹۶۳ توسط Schepartz, Subebvs, White مقاله‌ای منتشر شد که در آن گفته‌شده که اثر عمده آنتی میکروبیال عسل ناشی از پراکسید هیدروژن است که توسط گلوکزاکسیداز تولید می‌شود. اکسیداز توسط غده بزاقی زنبورعسل تولید می‌شود و انتظار آن است که سطح این آنزیم در اغلب انواع عسل در سراسر دنیا مشابه باشد(۲۷).

در سال ۱۹۹۱ توسط Allen و همکاران مقاله‌ای منتشر شد و نشان داد انواع زیادی از عسل وجود دارند که بعضی از آن‌ها دارای خاصیت آنتی باکتریال هستند و بدیهی است که انواع گل‌ها و منابع تغذیه زنبور در خصوصیات و نوع اثر آنتی بیوتیکی عسل اثر می‌گذارد(۲۸).

Boren و همکاران در سال ۱۹۹۳ که چسبیدن هلیکوباکترپیلوری به دیواره معده به‌واسطه یک آنتی‌ژن است که فرم انتهایی چندین X تتراساکارید سیالولوییس گلیکوپروتئین و گلیکولیپید مخاط معده است در ادامه مطالعات در سال ۱۹۹۶ نشان داده شد که عسل مشابه گیرنده تتراساکارید عمل می‌کند و به گیرنده های سطحی میکروارگانیسم متصل می‌شود لذا از چسبیدن باکتری به جدار معده جلوگیری می‌کند(۲۹).

توسط Effem در سال ۱۹۸۸ عسل در درمان زخم‌های سطحی بکار رفت. در یک مطالعه اثر آن در بهبود زخم سطحی ناشی از سوختگی، با سیلورسولفادیازین مقایسه و نشان داده شد که گاز آغشته به عسل با بهبود سریع زخم‌ها همراه بوده است. این اثر ترمیمی به خاصیت اسموتیک عسل و نقش ضد باکتری پراکسید هیدروژن نسبت داده شد. در مدل‌های تجربی حیوانات زخم‌هایی که با عسل خالص درمان شده‌اند بهبودی سریع‌تر داشته‌اند(۳۰).

در سال ۱۹۹۴ در تحقیقات Somal و همکاران مشخص شد که رشد هلیکوباکترپیلوری مشتق از اولسر معده در

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

محیط آزمایشگاه توسط عسل حتی در غلظت ۵ درصد مهار می‌شود. در حالی که محلول قندی کنترل حاوی همان مقدار قند و گلوکونیک اسید که در عسل وجود دارد هیچ اثر مهاری برای هلیکوباکترپیلوری نداشته است(۳۱).

Vardi و همکاران در نوزادانی که دچار زخم باز پا شده و بعد از تجویز بیش از ۱۴ روز آنتی‌بیوتیک، زخم آن‌ها درمان‌نشده بود، عسل موضعی استفاده کردند. همه این نوزادان ظرف ۵ روز درمان شدند. این محققان نتیجه گرفتند که عسل در درمان زخم‌های بعد از جراحی که عفونی‌شده و به عوامل سیستمیک و آنتی‌بیوتیک‌های موضعی جواب نمی‌دهند مؤثر است(۳۲).

مطالعه Saloom و Al-Waili در سال ۱۹۹۹ نشان داد استعمال موضعی عسل در ترمیم بازشدگی‌های بعد از عمل سزارین مؤثر است. در این مطالعه همچنین مشخص شد که عسل در رفع عفونت‌های باکتریایی و ترمیم زخم مؤثرتر از ضدعفونی‌کننده‌های موضعی ازجمله اسپیریت و بتادین است. این محقق نتیجه گرفتند که استفاده از عسل در ترمیم بازشدگی‌ها کم‌هزینه، مؤثر و بی‌نیاز به زدن بخیه مجدد است(۳۳).

Hamzaoglu و همکاران در سال ۲۰۰۰ در دپارتمان جراحی ترکیه با مطالعه بر ۶۰ موش و کاربرد موضعی عسل بر زخم‌هایی که تومور در آن‌ها تلقیح شده بود، اثبات کردند که عسل سبب کاهش قابل‌توجه انتشار سلول‌های تومورال، در زخم‌های حاصل از جراحی سرطان می‌شود(۳۴).

مطالعات Cooper در سال ۲۰۰۲ نشان داده است که قدرت عسل در ممانعت از رشد میکروارگانیسم‌ها تنها به دلیل فشار اسمزی ناشی از قند بالا نمی‌باشد و عواملی غیر از فشار اسمزی در مهار رشد تأثیر می‌گذارند(۳۵).

در مطالعه‌ای در سال ۲۰۰۳، Ansorg و همکاران نشان دادند که بره موم عسل که خاصیت ضدالتهابی و التیام دهنده دارد باعث افزایش TGF-b از سلول‌های T می‌گردد و از این طریق می‌تواند باعث افزایش سرعت التیام زخم گردد(۳۶).

Misiirlioglu و همکاران در سال ۲۰۰۳ در دپارتمان جراحی پلاستیک ترکیه نشان دادند که مصرف موضعی گازهای آغشته به عسل در محل دهنده گرافت پوستی نسبت به گاز پارافینی و سالینی، سبب اپی‌تلیالیزه شدن سریع‌تر و درد کمتر می‌گردد. ولی تفاوت قابل‌توجه‌ای نسبت به بانداژ هیدروکلوئید ندارد(۳۷).

Ayyildiz در سال ۲۰۰۶ در پژوهش خود تأثیر عسل را بر ترمیم زخم‌های داخل پیشابراه و پیشگیری از التهاب پیشابراه نشان داد. مشاهدات پژوهشگر نیز حاکی از استعمال محلی این ماده به‌صورت شیاف‌های واژینال و بهبود واژینیت بوده است. بنابراین با توجه به شیوع بالای واژینیت قارچی و عوارض آن و عود مکرر آن با وجود درمان‌های فعلی، پژوهشگر پژوهش خود را با هدف تعیین تأثیر عسل بر واژینیت انجام داد(۳۸).

در مطالعه‌ای در سال ۲۰۰۷ که توسط Mercan و همکاران با هدف فعالیت آنتی‌بیوتیکی نمونه‌های مختلف عسل در ترکیه انجام شد، عسل تهیه شده از منطقه Izmir بیشترین تأثیر را بر روی اشریشیاکلی و استافیلوکوک اورئوس و عسل تهیه شده از منطقه Mugla بیشترین تأثیر را روی کاندیدا آلبیکنس داشت(۳۹).

مصطفایی و همکاران در سال ۲۰۱۲ در مطالعه‌ای با هدف تعیین آلودگی قارچی عسل و گرده کندوهای استان اردبیل نشان دادند به دلیل وجود اسپورهای قارچ در داخل محصولات زنبورعسل بخصوص و گرده و استفاده از آن‌ها در درمان بیماری‌ها و جراحات لازم است که قبل از استفاده محصولات مورد اشاره آن‌ها با اشعه گاما استریل شوند(۴۰).

بنی طالبی و همکاران طی مطالعه‌ای در سال ۱۳۸۳ در استان چهارمحال و بختیاری، در ۲۰ نمونه عسل بسته‌بندی و غیربسته‌بندی، میزان رطوبت آن‌ها را در محدوده‌ی ۱۶/۸-۱۴/۲ اندازه‌گیری کردند در شش مورد

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

قند تجاری تشخیص داده و در تشخیص دیاستاز دو مورد مثبت گزارش کردند(۴۱).

در بررسی جاهد خانیکی و کامکار در سال ۱۳۸۴ بر روی عسل ۶۰ نمونه عسل زنبورستان های شهرستان گرمسار استان سمنان میانگین درصد رطوبت، مواد جامد، وزن مخصوص محلول ۲۰ درصد، خاکستر، PH و اسیدیته نمونه‌های عسل را به ترتیب ۱۶/۳۲ درصد، ۸۳/۶۸ درصد، ۱/۳۲۳۰۱۸ درصد، ۰/۲۸ درصد، ۴/۵۴ و ۱۶/۳۳ میلی اکی والان در کیلوگرم گزارش نمودند(۴۲).

صفاری و همکاران در سال ۱۳۸۵ در مطالعه‌ای با هدف تأثیر انواع مختلف عسل بر رشد سویه استاندارد سودوموناس آئروژینوز در شرایط برون تنی نشان دادند که عسل‌های طبیعی دارای اثرات ضد میکروبی روی سودوموناس آئروژینوزا هستند و با توجه به مقاومت این باکتری نسبت به طیف وسیعی از آنتی‌بیوتیک‌ها به عنوان یک جایگزین با پایش کامل عفونت و انجام تحقیقات درون تنی بیشتر می‌تواند مورد نظر قرار گیرد(۴۳).

فاضل و همکاران در مطالعه‌ای در سال ۱۳۹۰ با هدف مقایسه اثر عسل با لکوتریمازول به‌تنهایی و مخلوط باهم بر واژینیت کاندیدایی به این نتیجه رسیدند که استفاده از عسل به‌تنهایی درمان مؤثری بر واژینیت کاندیدایی می‌باشد و همچنین ترکیب ۵ میلی‌لیتر عسل و ۱۰۰ میلی‌گرم لکوتریمازول در درمان شایع‌ترین واژینیت مؤثر است(۴۴).

در بیشتر این مطالعات عسل به‌عنوان ترمیم و بهبود زخم و داشتن خاصیت ضد باکتریایی شناخته‌شده است و در این رابطه هیچ ضدونقیضی وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

با این همه برکاتی که در عسل نهفته است، بهترین توصیف برای آن، همان تعبیر شفا است که در قرآن آمده است و شاید فواید دیگری هم داشته باشد که هنوز کشف نشده است. ذکر عسل در قرآن با تعبیر شفا، با توجه به بسیاری از خواص آن و اشاره قرآن به چگونگی ساخت عسل که بعدها کشف شد، ضمن نشان دادن توجه قرآن کریم به تغذیه، گویای اعجاز علمی قرآن است. در سال‌های اخیر نشان داده‌شده که عسل تأثیر ممانعت کننده‌ای بر رشد شصت گونه باکتریایی اعم از هوازی، بی‌هوازی،گرم مثبت و گرم منفی داشته است و نیز در ترمیم و بهبود زخم مؤثر است. همچنین اثرات ضد قارچی عسل بر روی تعدادی از مخمرها و گونه‌هایی از آسپرژیلوس و پنسیلیوم نیز گزارش‌شده است. با توجه به خواص اشاره‌شده عسل می‌توان نتیجه گرفت استفاده از عسل در گروه‌های آسیب‌پذیر خصوصاً کودکان، مادران باردار، سالمندان و بیماران یک ضرورت انکارناپذیر است و با نظارت بهینه در راستای تولید، بسته‌بندی و مصرف عسل می‌توان در تضمین سلامت جسمی، روحی روانی که یکی از مهم‌ترین توصیه‌های دینی است قدم برداشت. این ماده ارزشمند و مفید نه‌تنها یک ماده غذایی محسوب می‌گردد بلکه به‌عنوان یک داروی بهداشتی و درمانی با خواص فراوان می‌باشد. توصیه می‌گردد در مطالعه آتی بر رویکرد تخصصی درمان عسل و محصولات زیرشاخه عسل(همانند: مکمل‌های تولید عسل همانند شامپو، پماد، پودر، صنایع داروسازی، نساجی، کاغذسازی، شمع‌سازی، واکس سازی و ...)، تأثیر عسل بر بیماری‌های مختلف و ... پرداخته شود.

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

References

1. Escuredo O. Silva P. valentao M. Assesing rubus honey value:pollen and phenolic compound content and antibacterial capacity,food chemistry.2012;130:671-678.
2. Alvarez-syarez J. Tulipani D.Estevez S.Romandinia F. Giampieri E. Damiani P. Astolfi S. Bompader M. Antioxidant and Antimicrobial capacity Of several monofloral Cuban honeys and their correlation with color polyphenol content and other chemical compounds, Food and Chemical Toxicology.2010; 48:2490-2499.
3. Alvarez-Suarez, J. M., S. Tulipani, S. Romandini, E. Bertoli, and M. Battino, Contribution of honey in nutrition and human health: a review, Mediterranean Journal of Nutrition and Metabolism. 2010; 3:15-23.
4. Guler A. Bakan A. Nisbet C. and Yavuz, O. Determination of important biochemical properties of honey to discriminate pure and adulterated honey with sucrose (Saccharum officinarum L.) syrup. Food Chemistry. 2007. 105 (3): 1119-1125.
5. Saadatmand J. Health benefits of honey. Dissemination of Agricultural Sciences. 1377;2:88-92.
6. Alavi A, Hadi M, kabir GH, Tank drugs, 1 volume, Bavrdaran Press Institute, Tehran, print. first. 1380;12(3):112-117.
7. Marzieh B. Six essential in traditional medicine (berry is the essential) for the health, according to the Quran. Quran and Medicine. 2012 ;1(4): 120-126.
8. Heravi j. Yusufi M. Riaz Aladvyh A. Tehran, print first. 1391;4(1):661-666.
9. Koleyni M. Osule Kafi. Translated by Mostafavi S. Elmie Eslami publication. 1966;12(6):100-106.
10. Tabatabaii SM. Tafsir al-Mizan. 1380;vol 2. 292.
11. Najaf M. Medicine Imam Reza. Qom. Daralkhyam.1402; 37:55-65.
12. Shadjam M. Quran and modern medicine. Islam Library. 1378;14(3):83-98.
13. Allama M. Bihar al-Anwar, Reza Institute. Beirut.2003; vol 66, p 290
14. Chowdhury M. Honey is it worth rubbing it in? J Royal Soc Med 92.1999; 663-664.
15. 15. Asadi-Pooya A, Pnjehshahin MR, Beheshti S, The antimycobacterial effect of honey: an in vitro study. Riv Biol-Biol 96. 2003; 491-496.
16. Günter RT. The Greek Herbal of Dioscorides. Hafner. New York.1934; 8:544-557.
17. Chen J, Lariviere WR. The nociceptive and anti-nociceptive effects of bee venom injection and therapy: a doubleedged sword. Prog Neurobiol 2010; 92:151–83.
18. Peter Charles Molan. Honey as a tropical antibacterial agent for treatment of infected wounds. World wide Wounds.2001;1:1-13
19. Kingsley,A. The use of honey in the treatment of infection wounds: Case studies. Br. J. Nurs. 200l:10 (22 suppi): 513-516.
20. Molan, P.C. The antibacterial activity of honey. The nature of the antibacterial activity. Bee World.1992;7(3):5-28.
21. Lusby PE, Coombes AL, Wilkinson JM. Bactericidal activity of different honeys against pathogenic bacteria. Arch Med Res. 2005 Sep-Oct; 36(5): 464-7.
22. Bales GL. The honey bees environmental role. American be journal.1958;125: 234-235
23. Batra S. Bees and pollinatin in our changing environment. Apidologic. 1995;26:170-361
24. Anklam E. A review of the analytical methods to determine the geographical and botanical origin of honey. Food Chemistry. 1998;63: 549–562.
25. Chowdary Kp. Sastry vhmicroencapsulation of dichl ofenae. Comparison of drug release from various microcapsules Eastern pharmacist.1987;3(12):119-122.
26. Aghai M. Mirnezami SH. Honey therapy.3.Kermanshah.Norpardazan.138 7;2(1):22-29.
27. White JW, SUBERS MH, Schepartz AI. The identification of inhibite. The antibacterial factor in honey, as hydrogen peroxide and its origin in a honey glocose oxidase system. Biochim Biophys Acta 1963; 73: 57-70.
28. Allen KI. A survey of antibacterial activity of sime new Zealand honeys. J pharm pharmacol.1991;43:22-817.

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

29. Boren T, Falk P,Roth KA, Larson G, Normark S. Attachment of helicobacter pylori to human gastric epithelium mediated by blood group antigens, Science 1993 17; 262: 1892-1895.
30. Eftem Sites Clinical observation of the wound healing properties of honey. Br J Surgery 1988; 75:679-681.
31. Somal N. Coley K, Emolan PC, Hancock BM. Susceptibility of helicobacter to the antibacterial activity of munuka honey. J of Royal Society of Med1994; 86: 9-11.
32. Vardi A, Barzilay Z, Linder N, Cohen HA, Paret G, Barzilai A. Local application of honey for treatment of neonatal postoperative wound infection. Acta Paediatr. 1998 Apr; 87(4):429-432.
33. Al-Waili NS, Saloom KY. Effects of topical honey on post-operative wound infections due to gram positive and gram negative bacteria following caesarean sections and hysterectomies. Eur J Med Res. 1999 Mar; 4(3): 126-130.
34. Hamzaoglu HMH. Ismail MD. Sariberyoglu Kay MD <protective Covering Of surgical wound with honey impedes tumor implantation. Archive surgery.December2000;135(12):1414-1417.
35. Cooper RA, Hlas E, Molan PC, the efficacy of honey in inhibiting strains of pseudonas a eruginosa from infected burns. J burn care Rahabil.2001; 23(6):70-366.
36. Ansorge S, Reinhold D, Lendeckel U. Propolis and some of its constituents down-regulate DNA synthesis andinflammatory cytokine production but induce TGF-b1 production of human immune cell. Z Naturforsch 2003; 58(7-8): 580-589.
37. Misiilioglu Aykut MD Eroglu Sinem MD، karacaoglan، Nci MD. Use Of Honey as an adject in the healing of split-thickness skin Graft Donor site. Dermatology Surgery February 2003; 29(2):168-172.
38. Ayyildiz A, Akgul KT, Celbeci O, Nuhoglu B, Caydere M, Ustun H, et al. Intraurethral honey application for urethral injury; an experimental study. Int Urol Nephrol 2007; 39(3): 815-821.
39. Mercan N, Guvensen A, Celik A, Katircioglu H. Antimicrobial activity and pollen composition of honey samples collected from different provinces in Turkey. Nat Prod Res. 2007; 21(3): 187-195.
40. Mostafai M. Nazery H. Tayefi Ardabili K. Ebrahimzade F. The study of fungal contamination of honey and pollen in beehives in Ardabil province. Journal of Veterinary Medicine, Islamic Azad University.2012;4:164-178.
41. Banitalebi A. Hosseini S. Experimental Investigation of fraud in honeys offered in the city Kord. National Conference on Health and Food Safety.Yazd. 1383;170.
42. khaniki J. kamkar A. Physico-chemical properties of honey in Garmsar. Journal of Food Science and Technology.1387; 1(4):35-41.
43. Safari M, taghizadeh M, porbabai M. The impact of different types of honey on the growth of Pseudomonas strains Yrvzhynvz standard in vitro. J Rafsanjan University of Medical Sciences.1385;5(3):181-186.
44. Fazel N, Hashemian M, Ramezani M, Acaberi A. Comparison of honey and mix together the final Lkvtrymazvl alone. Journal of Sabzevar University of Medical Sciences.1390; 4:48-54.

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

سؤالات

۱. مهم‌ترین اثر عسل در درمان‌های پزشکی چیست؟

الف) مانع کم‌خونی

ب) خاصیت آنتی باکتریال

ج) ترمیم زخم

د) کاهش درد مفصلی

۲. در عسل چند نوع آمینواسید وجود دارد؟

الف) ۱۰

ب) ۲۰

ج) ۳۰

د) ۴۰

۳. امام صادق(ع) دو چیز را به عنوان شفا معرفی کرده است آن دو چیز کدام است؟

الف) عسل- رحمت خدا

ب) قرآن- رحمت خدا

ج) عسل- قرآن

د) هیچکدام

۴. امام صادق(ع) عسل خوشگوار را به چه چیزی تعبیر کرده است؟

الف) علم و هدایت

ب) شفای روح

ج) رحمت رحمانیه

د) رحمت رحیمیه

۵. کیفیت کدام عسل از همه بهتر است؟

الف) زمستانی

ب) تابستانی

ج) بهاری

د) زمستانی- بهاری

۶- اولین کاربردهای شناخته‌شده عسل در معالجه‌های دارویی به چند سال قبل برمی‌گردد؟

الف) ۱۰۰

ب) ۲۰۰

ج) ۳۰۰

د) ۴۰۰

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]

۷- عسل برای چه افرادی می‌تواند مضر باشد؟

الف) مزاج سرد

ب) مزاج گرم

ج) مزاج گرم و سرد

د) هیچکدام

۸- کدام‌یک از موارد زیر می‌تواند از خاصیت عسل باشد؟

الف) ترمیم زخم

ب) کاهش درد مفصلی

ج) تقویت سیستم ایمنی

د) همه موارد

۹- در کدام‌یک از بیماری‌های زیر باید از تجویز زهر زنبورعسل خودداری کرد؟

الف) آلرژی و سل

ب) بیماری کبد و معده

ج) ناراحتی عصبی

د) همه موارد

۱۰- عسل به دلیل داشتن خواص..... در بهبود زخم‌ها مؤثر است؟

الف) ضد میکروبی

ب) اسیدیته

ج) اسمولاریته بالا

د) همه موارد

[Downloaded from ce.mazums.ac.ir on 2026-11-19]